

Indukció

Ha vezetőket vagy tekercset mozgatunk mágneses térben a vezetékben, tekercsben feszültség keletkezik. Ugyanez történik, ha nem a tekercs mozog, hanem a mágneses tér változik a tekercs belsejében.

Ezt a két jelenséget külön nevezték el, de a hatás ugyanaz:

Mozgási indukció: A tekercs mozog mágneses térben.

Nyugalmi indukció: A tekercs áll és a mágneses tér változik a tekercs belsejében vagy környezetében.

A keletkező elektromos **feszültség nagysága akkor nagyobb**, ha

- gyorsabb a tekercs mozgása, vagy a mágneses tér változása,
- nagyobb a tekercs menetszáma,
- nagyobb a mágneses tér

Az energiamegmaradás miatt a keletkező feszültség, áram iránya olyan irányú, hogy akadályozza az őt létrehozó mágneses tér változását. Ezt a törvényt **Lenz törvényének** nevezik.

pl. egy rézcsőben leeső mágnes a rézcsőben indukált áram mágneses tere fékezi, lassabban esik le.

Gyakorlati példák az indukció felhasználására

Mikrofon:

Mágnesek között levő tekercs előtt van egy vas membránlemez. Ezt a mágnes vonzza, és mivel a lemez a hangrezgés hatására rezeg így változik a vas és mágnes közti mágneses tér. A változó mágneses tér hatására a tekercsben váltakozó feszültség, áram (elektromos jel) keletkezik.

Mágneses adatrögzítés (pl. számítógép merevlemeze):

Adatfelvétel: A forgó mágneses bevonatú lemez előtt levő tekercsre kapcsolva a váltakozó feszültséget, megváltozik a lemez előtt a mágneses tér, és így változik a lemez különböző részein a mágnesesség. Így rögzítődnek rajta a mágneses jelek.

Adatlejátszás: A forgó lemez előtt levő tekercsben a mágneses jelek változása váltakozó feszültséget (elektromos jeleket) hoz létre (indukció). Így a lemezen rögzített mágneses jel átalakul a tekercsben elektromos jellé, amit a számítógép dolgoz fel.

Mágneskártya (mágnescsíkos bankkártya, üzleti mágneskártya, belépő kártya): Az előbb leírt mágneses adatrögzítés elvén működik, mint a mágneslemez.

Indukciós főzőlap: A főzőlap alatt elhelyezkedő tekercsben változó áram hatására változik a mágneses tér. Ez a változó mágneses tér örvényáramot hoz létre az edényben (indukció), és az áram hőhatása miatt az edény melegszik. Előnye, hogy ellentétben a gázos, vagy hagyományos elektromos főzőlappal itt kicsi a hőveszteség, mert csak az edény melegszik, a környezete nem (vagy csak kevésbé).

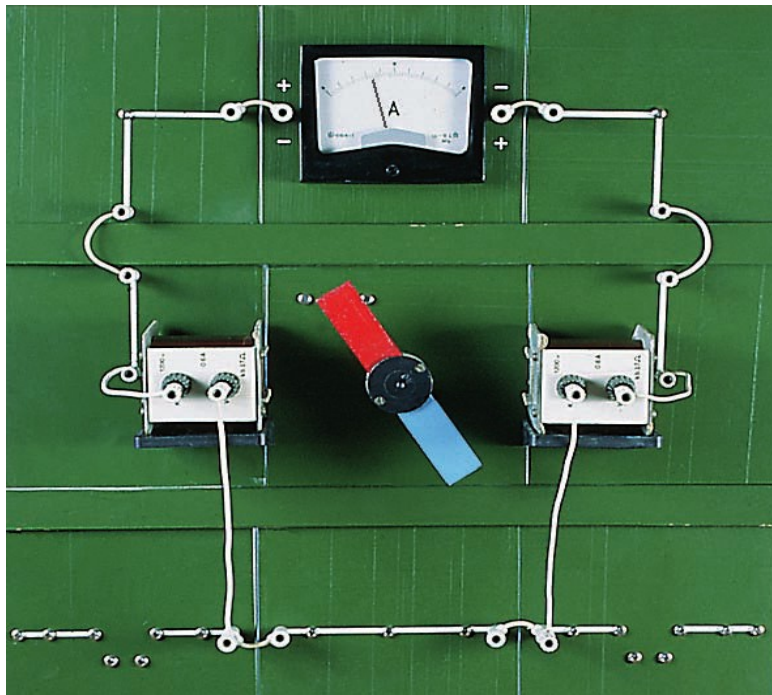
Szeizmográf (földrengésjelző): Egy állandó mágnes két pólusa között van felfüggesztve egy tekercs, ami a földmozgás hatására mozog. A mozgása nagyságával arányosan keletkezik benne elektromos áram (mozgási indukció miatt), és ezt mérve lehet a földmozgást kimutatni.

Kerékpár sebességmérő:

A keréken forgó mágnes elhalad a vázra rakott tekercs előtt, és abban feszültséget, áramot hoz létre, amit a kormányon levő mérőműszer átszámol sebesség értékre is digitálisan kijelzi.

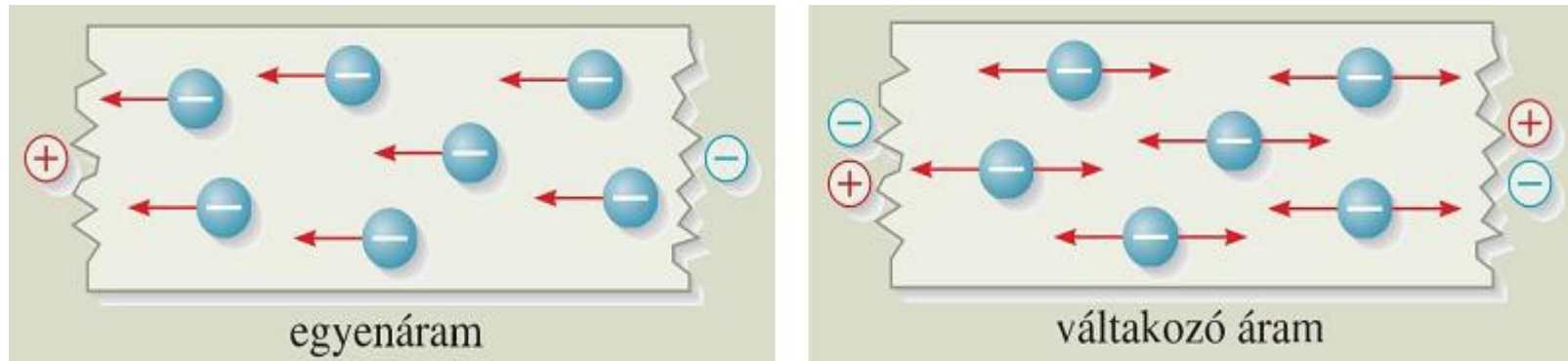
Generátor

Az indukció legfontosabb gyakorlati alkalmazása **az elektromos áram előállítása**. Ezt végzi a generátor: Mágneses térben forgatott tekercs, vagy tekercsek között forgó mágnes hatására a tekercsben váltakozó irányú feszültség keletkezik. Forgó mozgás felhasználásával lehet így elektromos feszültséget, áramot előállítani. A keletkezett feszültség és áram iránya (+ és -) azonos periódusonként változik, mert a tekercs egyik oldala a mágnesnek hol az egyik (Északi) hol a másik (Déli) pólusa előtt van. A generátor elődjét a dinamót Jedlik Ányos fedezte fel.

Váltakozó áram

A generátor által előállított feszültség nagysága és iránya folyamatosan változik. Az elektronok a vezetékben nem egyirányba mozognak, hanem ide-oda mozognak. Vagyis az áram iránya folyamatosan váltakozik.

1 periódusnak nevezik azt, amikor a tekercs végei között a feszültség egyszer + – -ről – + -ra és vissza újra + – -ra változik. A háztartásokban használt váltakozó feszültség Magyarországon másodpercenként 50 periódusú, elnevezése 50 Hz-es (50 Herczes). Ez azt jelenti, hogy 1 másodperc alatt 50-szer váltakozik a konnektorban levő két pólus + – -ről – + -ra és vissza újra + – -ra. (Vagyis 1 másodperc alatt 100-szor változik.) A hálózati feszültség átlagos értéke 230 V.

A váltakozó feszültség jellemző adatai:

Periódusidő – Az az idő, amennyi alatt a váltakozó feszültség értéke egyszer + - és - + -ra változik, vagyis 1 ismétlődő periódus ideje. (1 teljes szinuszhullám). Jele: **T**

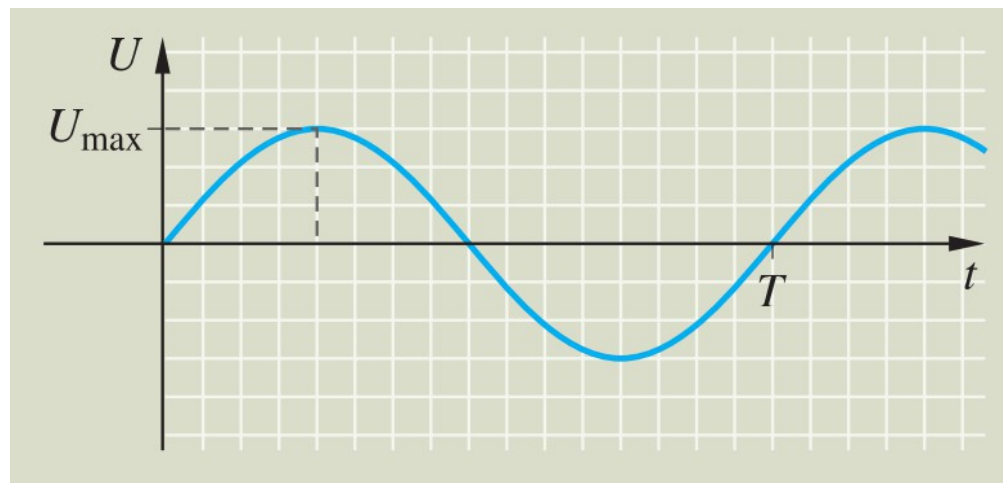
Frekvencia: 1 másodperc (s) alatti periódusok száma.

A frekvencia a periódusidő reciprokából számolható ki: **$f = 1 / T$**

Jele: **f** , mértékegysége 1/s , mértékegys. elnevezése: Hz (Hertz)

Maximális feszültség: Az a feszültség érték, amit a váltakozó feszültség maximum elér. Jele: **U_{max}** vagy **U_0**

Effektív feszültségnek nevezik a váltakozó feszültségnek azt az értékét, aminek megegyezik a hatása, teljesítménye egy ugyanolyan nagyságú egyenfeszültséggel. Jele: **$U_{eff.}$**

Effektív feszültség számítása a maximális értékből:

$$U_{\text{eff}} = \frac{U_{\text{max}}}{\sqrt{2}}$$

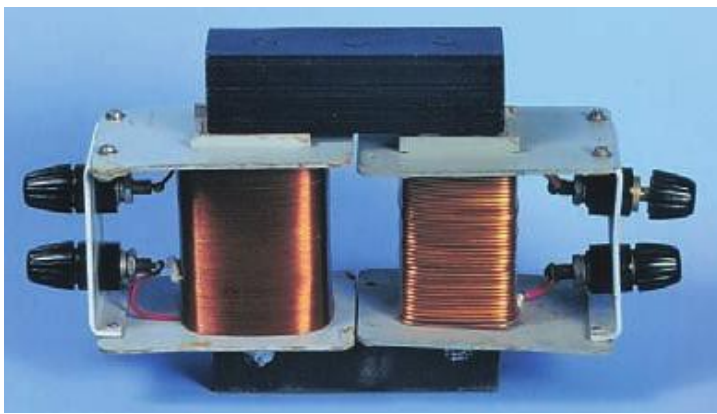
Hálózati feszültség

A Magyarországon használt hálózati feszültség is váltakozó feszültség, effektív értéke 230 V, a frekvenciája 50 Hz.

Transzformátor

Sok elektromos eszköz működik kisebb feszültségen, mint a hálózati feszültség. Pl. mobiltelefon 5-9 V, számítógép 5 V, hifi, erősítő-keverő különböző áramkörei, borotva, fax, TV különböző áramkörei, elektromos hangszerek (pl. szintetizátor), ...

Az ilyen feszültség előállításához a 230 V-os feszültséget le kell csökkenteni. Ezt végzi a transzformátor. **Ilyen van a tápegységekben, adapterekben, töltőkben.** Két tekercsből áll. Az első, amelyre rákapcsolják azt a feszültséget, amit át kell alakítani, az a **primer tekercs**. A primer tekercs belsejében a rákapcsolt váltakozó feszültség, áram hatására változó mágneses tér alakul ki (elektromágnes). E mellé helyezett másik tekercsben (elnevezése: **szekunder tekercs**) a mágneses tér változás hatására feszültség keletkezik.

A szekunder tekercsben keletkezett feszültség (U_2 vagy U_{sz}) és a primer tekercsre kapcsolt feszültség (U_1 vagy U_p) aránya beállítható a két tekercs menetszámának arányával (N_2 vagy N_{sz} , N_1 vagy N_p):

$$\frac{U_p}{U_{sz}} = \frac{N_p}{N_{sz}}$$

vagy $U_1/U_2 = N_1/N_2$

A transzformátor teljesítménye

A transzformátor mindkét tekercsében az áram teljesítménye ugyanakkora. Képletben: $P_1 = P_2$

$$U_1 \cdot I_1 = U_2 \cdot I_2$$

Távvezetékrendszer

Mivel az áram hővesztesége annál nagyobb, minél nagyobb az áramerősség, ezért a nagy távolságokra célszerű kis áramon vezetni az erőművekben előállított feszültséget. Kis áramhoz nagy feszültség tartozik a transzformátorban a fenti teljesítmény képlet szerint.

Tehát az erőművekben a generátor által előállított feszültséget, áramot távvezetéseken nagy feszültségre (több 10, 100 ezer Volt-ra) feltranszformálva vezetik és a települések előtt transzformátor állomások letranszformálják 230 V-ra.

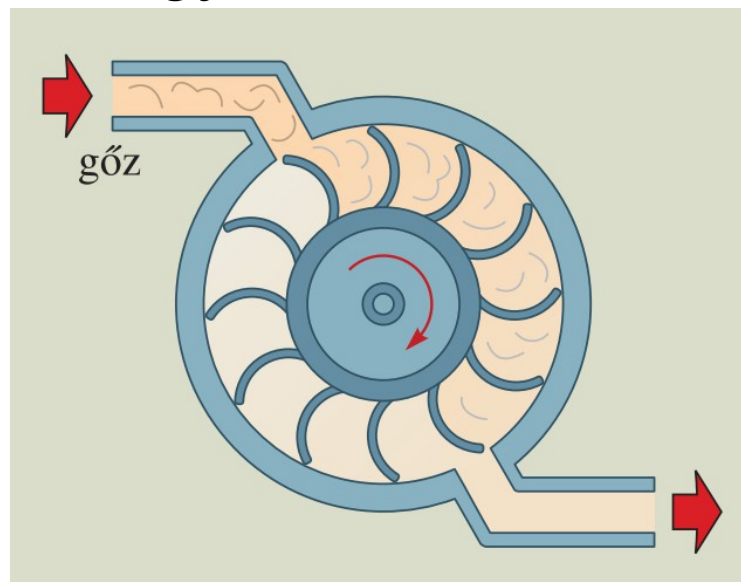
Erőművek

A különböző erőművek különböző energiát felhasználva állítják elő a forgómozgást (turbinát forgatnak). A turbina forgómozgása forgatja a generátort, ami előállítja a váltakozó feszültséget, áramot. Az erőművek abban különböznek, hogy mi állítja elő a forgómozgást.

Pl. **Hőerőmű** – olaj vagy szén égetésével vizet forralnak, a keletkezett nagy nyomású gőzt ráengedik a turbina lapátkerekeire. A forgó turbina tengelye össze van kapcsolva a generátor tekercsének tengelyével, így a turbina forgatja a generátort. A hőerőmű **hátránya**, hogy a füstszűrés ellenére a környezetbe jut a környezetszennyező füst egy része.

Magyarázat:

Turbina: a szerkezetbe beáramló nagy nyomású gőz, vagy beáramló víz, vagy elégetett nagy nyomású légnemű üzemanyag tudja megforgatni a turbina lapátkerekeit (hasonlóan a malomkerékhez).

Atomerőmű – Atommag-átalakulás során felszabaduló hővel forralják a vizet. A keletkező nagy nyomású gőzt ráengedik a turbina lapátkerekeire. A forgó turbina forgatja a generátort.

Előnye: nagy villamos energiát lehet előállítani.

Két jelentős **hátránya** van:

1. Az eddigi több tíz év alatti működésük során számtalan kisebb – nagyobb erőmű-baleset történt (földrengések, cunami, emberi mulasztás, stb. miatt). Egy atomerőmű balesetben a környezetbe kikerülő radioaktív sugárzás több 100 ezer, vagy több millió ember életét veszélyezteti, halálukat okozhatja. Az eddigi balesetek sok ember halálát okozták.

2. A működés során radioaktív hulladék keletkezik (elhasznált fűtőanyag, elhasznált eszközök,...). Ezeknek elhelyezése, tárolása nem megoldott. Betonnal burkolt atomtemetőket építenek folyamatosan, amelyekbe helyezett radioaktív hulladék örökre életveszélyes marad. A betonburkolatot 10-20 évenként kell javítani, cserélni. Felmerült az atomhulladék kilövése az űrbe, de ez nagyon költséges lenne, nem lenne gazdaságos.

Ma a fejlett országok (pl. EU) célja a megújuló, környezetbarát energiaforrásokat használó erőművek használata, és a hő és atomerőművek megszüntetése, bezárása. EU-s megállapodások születtek arról, hogy folyamatosan növelik a környezetbarát erőművek arányát a villamos energiatermelésben. Sok ország vagy eddig sem használt (pl. Ausztria, Svájc, Norvégia), vagy beszüntette (pl. Németország), vagy néhány év múlva beszünteti (pl. Franciaország) a még működő atomerőműveit. A környezetbarát erőművek: szélerőmű, naperőmű, vízerőmű, geotermikus erőmű, ...

Vízerőmű – Duzzasztógáttal víztározót építenek egy folyóra. A víztározó gátján nagy sebességgel lezúduló víz forgatja meg a turbinát.

Előnye: Nem környezetszennyező, és nagy villamos energiát lehet vele előállítani.

Hátránya: Bonyolult és soká tart felépíteni. Kell építeni egy zsilipet is a hajóforgalom biztosítására a gáton keresztül.

Szélerőmű – A szél forgatja a szélkereket, ami fogaskerék áttétellel forgatja a turbinát, generátort.

Előnye: Kis helyen sokat lehet elhelyezni és nem szennyezi a környezetet.

Naperőmű – **Egyik fajtája:** Tükrökkel egy pontba irányítják a Nap sugarait, ahol így nagy hő keletkezik. Ezzel a hővel vizet forralnak, és a nagy nyomású gőz forgatja a turbinát.

– **Másik fajtája:** Napelemek közvetlenül elektromos feszültséget, áramot hoznak létre a fény hatására.

Előnye: Nem szennyezi a környezetet.

Hátránya: Nem mindig lehet használni (ha nem süt a Nap).

Geotermikus erőmű – A Földbe fúrva a mélyebb rétegekben levő melegebb hőmérsékletet lehet felhasználni elektromos áram előállítására. Ez sem környezetszennyező, és mindig lehet használni.

Egyéb kísérletek:

pl. A tenger hullámzásának energiáját felhasználó erőmű.